

e-ISSN: 2148-0494

dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2016, Cilt:4, Sayı:8, 4:120-123

İslam Sanatı Dil ve Anlatım

Titus BURCKHARDT (Çeviri: Turan KOÇ)

Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, 288 Sayfa, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı

Osman MUTLUEL*

Ülkemizde özellikle İslam sanatı konusunda çok fazla eser yayımlanmamaktadır. Bunun sebebi sadece Müslümanların İslam sanatı hakkında bilgi edinme çabası ve merakının olmayışı değil, aynı zamanda genel anlamda sanatın insan ve toplum açısından öneminin henüz kavranamamış olmasının da bu anlamda etkili olduğu açıktır. Müslümanların sanata dair bu omursamazlığına inat güzel eserler de ortaya çıkmaktadır. İşte bu güzel eserlerden bir de Titus Burckhardt'ın kaleme aldığı ve Turan Koç hocanın nefis bir üslupla Türkçeye çevirdiği "*İslam Sanatı Dil ve Anlatım*" isimli kitabıdır.

Kitabı dilimize çeviren Turan Koç, "İkinci Baskıya Önsöz" başlığı altında, özellikle günümüz İslam sanatı için yanlış kullanılan "kutsal sanat" terimi hakkında bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada "Türkçeye "kutsal" diye çevrilen İngilizce 'sacred' kelimesidir. Gerçekte, bu kelimenin tam karşılığının 'kutlu', 'mübarek' kelimeleri olması gerekir. Zira, din söz konusu olduğunda kutlu, Tanrı söz konusu olduğunda kutsal ve mukaddes olan vardır ve Tanrı'dan başka hiçbir şey kutsal değildir. Yanlışlıkla ve bir alışkanlık eseri olarak 'sacred' kelimesi Türkçeye kutsal diye çevrilmiştir. 'Kutsal'ın İngilizce karşılığı 'holy' sözcüğüdür. İşte bu gerçekten hareketle, ilk baskıda 'kutsal' kelimesiyle karşılanmış olan 'sacred' kelimesi bu ikinci baskıda 'kutlu' kelimesiyle değiştirilmiştir. Bu değişiklik metnin bütün anlam ve atıf örgüsünü etkileyeceği için özellikle belirtmek istediğini" ifade etmektedir. Kanaatimce 'sanat' olarak adlandırılan ve insan cinsine ait olan bir aktivite, hem 'kutsal' hem de 'kutlu' kelimeleri ile ifade edilmesi söz konusu olmamalıdır. Eğer insanî bir aktiviteyi bu kelimelerle ifade edersek, o zaman sanat, şirke doğru yol alan bir aktivite haline dönüşmeye başlar ve dinin yerini almış olur. Bu açıdan bakıldığında, insan aktiviteleri bu dünyaya ait aktivitelerdendir. Aynı zamanda bu dünyada kalırlar. Yani şunu ifade etmek istiyorum; 'sacred' kelimesi hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, sanatsal faaliyetleri nitelemek için uygun bir kelime olduğunu düşünmüyorum.

* Yrd. Doç. Dr., AİBÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi AD.
osmanmutluel@gmail.com

Kitabın Sunuş bölümünde Seyyid Hüseyin Nasr'a ait ve Giriş bölümünde de Jean-Louis Michon'a ait bir takdim yazısı bulunmaktadır. Kitabın Önsöz'ünden sonra sekiz bölüm, Lügatçe ile 300 resim ve 56 şekilden oluşan harika bir Görsel Listesi bulunmakta ve sonunda Teşekkür bölümü ile Kısa Hayat Hikâyeleri ve son olarak Dizin'den oluşan 287 sahifelik mükemmel bir eser ortaya çıkmış oluyor.

Birinci bölüm "Başlangıç: Kâbe" başlığı altında "İslam sanatıyla ilgili araştırmalarımıza Kâbe'yi ve onun ayin ve ibadetle ilgili rolünü anlatarak başlayacağız" (s. 23) ibaresi ile başlamaktadır. Yazar niçin Kâbe ile başladığını şöyle açıklar; "Kâbe'nin İslam sanatı ve her şeyden önce mimarisi açısından gerçekten merkezî bir öneme sahip olduğu son derece açıktır. ... ayrıca o, ibadette yükümlülük rolü ifa eden, insan elinden çıkma tek nesnedir" (s. 23) ifadeleri ile Kâbe'nin önemi anlatılmaktadır.

Aynı bölümde Kâbe tarihi ile bilgi verirken "*Kur'an'ın, Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından inşa edildiğine ilişkin açıklamalarında ...*" (s. 24) ifadesinden Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından inşa edildiği gibi bir düşünce oluşturmaktadır. Oysa Kur'an'da "*...eski temelleri üzerine...*"¹ ifadesi bulunmaktadır. Yani Hz. İbrahim, Kâbe'nin yapımında bir nevi sifira yakın, ilk inşa edilen binanın temellerini bularak bir tamirat yapmıştır. İlk defa inşa eden o değildir.

Aynı bölümde Peygamber Efendimizin Mekke'nin fethinde, Kâbe'nin anahtarını alıp içeri girdiğinde, Kâbe'nin duvarlarında bulunan resimlerle, yine Kâbe'nin içinde bulunan putların temizlenmesini istemiş, ancak duvarda bulunan Meryem ve İsa resmi üzerine elini koyarak, "*-bu hariç, hepsini silin*" dediği rivayeti, Ezraki'de² bulunan ve neredeyse tek kalan bir rivayettir. Bunun aksine diğer tüm kaynaklarda tamamının silinmesine dair emirleri mevcuttur. Yazarın her iki görüşten de söz etmesi gerekirdi. Sanırım bu tutum daha dürüst bir yaklaşım olurdu.

İkinci bölümde yazar "*Bu sanatın neredeyse bir gecede, Hz. Peygamber'in ölümünden yaklaşık bir yüzyıl sonra -yani İslam'ın muazzam fetihleri neticesinde ortaya çıkması ve neredeyse ansızın, her bakımdan ikna edici, kendisini yüzyıllarca koruyup sürdüreceği bir form birliği sergilemesi nasıl mümkün olmuştur?*" sorusunun cevabını aramaktadır. Bundan dolayı bölüm başlığını "ikinci 'vahiy'" ismini koymuş olmalı ki, bölüm başlığı zaten sorunun cevabını da içermektedir. Bu sorunun cevabı, İslam fetihleri neticesinde insanlarda oluşan yeni bir sanat anlayışının oluşması ve bu oluşum neticesinde meydana gelen sanat anlayışı şeklinde

¹ Bakara, 2/127.

² el-Ezraki, *Ahbaru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, Mektebetü'l-Esedî, (yayın yeri yok), 2003, s. 1/249; Hz. Peygamber'in estetik ve değer anlayışı hakkında bkz: Akyüz Hüseyin, *Nebevi Öğretide Estetik Anlayış*, Ankara: Fecr Yayınları, 2016; Göz Kemal, *İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları*, Ankara: Fecr Yayınları, 2016

cevaplanmaktadır. Bu anlayış elbette Vahyin aydınlığında oluşan bir sanat yorumudur.

Bölüm içinde *Kubbettu's-Sahra, Emeviler dönemi*, Emeviler döneminde yağmurlu mevsimlerde ikamet edilmek üzere çölün taşra kısımlarında inşa edilmiş köşklerin birkaçının ismi olan *Müşettâ, Şam Ümeyye Ulu Camii*'ne ait muhteşem fotoğraf, plan ve çizimlerden oluşan anlatımlara yer verilmiştir.

Üçüncü Bölümde “*Resim Meselesi*” başlığı ile “*İkona Muhalafet*” alt başlığı içinde, İslam'da resim yasağı incelenmeye çalışılmıştır. Yazar konu içinde bir önceki bölümde ele aldığımız *Ezrakî*'nin şaz rivayetine tekrar vurgu yapmak amacıyla, İslam'daki resim yasağı ile Rum Ortodoks Kilisesi'nin ikon yasağını karşılaştırıyor ve Hz. Peygamber'e ait olduğunu kesin olarak bilinmeyen bir rivayetle bu iki durumu birleştirme durumuna gitmiş olması, bilimsellik adına güzel olmadığı kanatindeyim (s. 58).

Resim yasağı içinde incelenen bir başka konu, “*İran Minyatürü*” başlığı ile minyatür hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalışıyor. Burada dikkatimi çeken bir durum var. Özellikle Seyid Hüseyin Nasr ve etrafındaki insanların felsefe ve sanat konularında yazdığı her kitapta, İran unsurunu ön plana çıkarmaları ve İslam felsefe ve sanatının kaynağının sanki eski İran düşüncesiymiş gibi göstermeye çalışmaları, felsefenin kaynağının Grek düşüncesi olduğu iddiası kadar saçma bir iddiadır. Burada tersinden oluşturulmaya çalışılan oryantalist bir düşünce seziyorum. Olması gereken, İslam sanat ve felsefesinin, kendini Müslüman olarak tanımlayan tüm ulusların ortak malı olarak kabul edilme değil midir?

Üçüncü bölümün ilk cümlesi “...minyatür sanatı kutlu bir sanat olamaz” (s. 59) şeklindedir. Yani diğer sanatlar kutlu bir sanattır ifadesinin ters anlatımı gibi ortaya konan bu cümle kendi başına doğru olmakla birlikte, ifade ettiği anlam itibariyle doğru olarak kabul edilemez. Çünkü daha öncede ifade ettiğim gibi sanat, insan ırkının ortaya koyduğu ve bu dünyaya ait bir aktivitedir. Bu itibarla ne ‘kutlu’dur ve ne de ‘kutsal’dır.

Dördüncü bölüm “*İslam Sanatında Ortak Dil*” başlığı altında incelenmiştir. Bölüm, *Arap sanatı, İslamî Sanat, Hüsnühat, Arabesk, Küre ve Küp, Işığın Simyası*'ndan oluşan beş başlık altında incelenmiştir.

Kitabın beşinci bölümü “*Sanat ve Âyin*” başlığı altında, *Tabiat ve Kutlu Sanatın Rolü, Mihrap, Minber, Kümbetler, Kıyafet Sanatı* adı altında beş alt başlıkla incelenmiştir.

Altıncı Bölüm “*Yerleşiklerin Sanatı ve Göçebe Sanatı*” ana başlığı altında, *Hanedanlar ve Etnik Gruplar, Halı Sanatı, Fütüvvete Dayalı Sanat* başlıkları işlenmiştir.

Yedinci Bölüm “*Terkib*” Ana başlığı altında, *Birlikte Çeşitlilik, Kayrevan Ulu Camii, Kurtuba Ulu camii, Kahire İbn Tûlûn Camii, Kahire Sultan Hasan Medrese*

Camii, Osmanlı Camileri, İsfahan Şah Mescidi, Tac Mahal gibi başlıklar altında, birer sembol eseri ile birlikte çeşitli devir ve devletlerin sanat anlayışları incelenmiştir.

Sekizinci bölüm “Şehir” ana başlığı altında iki alt başlık incelenmiştir. Bunlar; *İslam Şehir Planlamacılığı ile Sanat ve Temaşa*’dır. Bu bölümde özellikle ilk kurulan şehirler, şehirlerin kuruluş amacı, şekli, mimari yönü gibi konular özellikle Bağdat şehrinin kuruluşu örnekliliği ile işlenmektedir. Bu bölümde yine şehir ve su arasındaki ilişki incelenmektedir.

Kitabın arka kapağında, Seyyid Hüseyin Nasr’ın kitap hakkında bir yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda Nasr, kitabı şu ifadelerle tanıtıyor:

“Titus Burckhardt, İslam sanatının hikmetle zanaatın (fenn veya sına’a) evliliğinden doğduğunu söyler. Bu yüzden, bu sanatın derinlemesine bir açıklamasını yapabilmek için iki konuda da içten ve derin bir vukuf sahibi olmak gerekir.

Burckhardt, İslam sanatını çok sayıda başka sanat tarihçisinin bizi inandırdığı gibi, kazara birbirine karışmış tarihsel eklentiler olarak değil, İslamî vahyin ilkelerinin ve formunun bir türevidir olarak takdim etmektedir.

İşe Mebde’ ile ve formlar dünyasında Kâbe ile başlayan Burckhardt İslam sanatının temel özellikleri vasıtasıyla okuru bu sanatın âyin ve ibadet ile göçebe ve yerleşik halk arasındaki kutuplaşma ile İslam sanat ve mimarisinin muazzam terkibi ile ve nihayet İslam sanatının farklı bütün yönlerinin Şeriat’ın emrettiği ve tasavvuftaki manevi ışığın varlığıyla aydınlanmış hayatın ritmine bağlı olarak doğal âhenkleri içinde görüldüğü yerler olan İslam şehri ile ilişkisine götürür.

Bu eserde o, bir ömür boyu süren iç ve dış tecrübeyi eşsiz bir eser üretmek için bir araya getirmektedir; öyle bir eser ki burada İslam sanatı nihayet gerçekte olduğu gibi, yani, İslamî vahyin ruhunun dünyevi billurlaşması olduğu kadar semavî hakikatlerin yeryüzündeki bir yansıması şeklinde de ortaya konmaktadır.”

Sonuç olarak “*İslam Sanatı Dil ve Anlatım*” kitabı, İslam sanatı ile ilgilenen hem araştırmacı ve hem meraklıları için mutlaka okuması gereken bir kitaptır.

Ayrıca kitabı mükemmel bir ifade ile Türkçe’ye çeviren Turan Koç hocamın kalemine sağlık.